

YÛSUF-I MEDDÂH'IN VARKA VE GÛLŞAH MESNEVİSİNİN ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

ORHAN AYTUĞ TOLU*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Geliş Tarihi: 09.08.2021

Kabul Tarihi: 03.11.2021

Atf Bilgisi: Tolu, O. A.
(2021). Yûsuf-I Meddâh'ın
Varka ve Gülşah
Mesnevisinin Roman
Tekniği Bakımından
İncelenmesi. HARS
AKADEMİ, 4 (8), 571-603.

Öz

Mesnevi, Divan edebiyatında tahkiye yapısına dayanan nazım şeklidir. Roman ve öykünün yerini yüzyıllar boyunca mesnevi tutmuştur. Bu nazım şeklinin bir örneği olan Varka ve Gülşah mesnevisi ilk kez Ayyuki tarafından Gazneliler devrinde Farsça olarak yazılmıştır. Türk edebiyatında 14. yüzyılda Yûsuf-ı Meddâh'ın yazdığı Varka ve Gülşah mesnevisi mevcuttur. Bu mesnevi Arap kabilesinde yaşanan çift kahramanlı bir aşk hikâyesidir. Tahkiyeli metin türü sayılan mesneviler olay, kişi, yer, zaman ve anlatıcı içeren türlerden biridir. Günümüzde kullanılan roman ve öykü inceleme tekniği mesnevi türüne de uygulanabilmektedir. Bu çalışmada Yûsuf-ı Meddâh tarafından yazılan Varka ve Gülşah mesnevisi roman tekniğine göre incelenmiştir. Bu mesnevinin olay, kişi, yer, zaman, anlatıcı, dil ve üslup özellikleri ayrıntılı şekilde çözümlenmiştir. Olayların geçtiği mekânlar bir diyagramla gösterilmiştir. Metin yapısını oluşturan bazı özelliklerin modern Türk edebiyatı romanlarında da görüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Varka ve Gülşah, mesnevi, roman inceleme tekniği, yapı unsurları.

* İstanbul Kültür Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul. aytuغتolu@hotmail.com / ORCID: 0000-0001-5915-2832.

EXAMINATION OF YÛSUF-I MEDDÂH'S VARKA AND GÛLŞAH MASNAVI IN TERMS OF NOVEL TECHNIQUE

*ORHAN AYTUĞ TOLU**

RESEARCH ARTICLE

First Received: 09.08.2021

Accepted: 03.11.2021

Citation: Tolu, O.A.
(2021). Examination Of
Yûsuf-I Meddâh's Varka
And Gülşah Masnavi In
Terms Of Novel
Technique. HARS
AKADEMİ, 4 (8), 571-603.

Abstract

The verse form based on the narrative structure in Divan literature is masnavi. Masnavi have taken the place of novel and short story for centuries. Varka and Gülşah masnavi, which is an example of this verse, was first written by Ayyuki in Persian during the Ghaznavid period. In Turkish literature, in fourteenth century, there are Varka and Gülşah masnavi written by Yûsuf-ı Meddâh. This masnavi is a love story with two heroes living in the Arabian tribe. Masnavis, which are considered a type of fortified text, are one of the types containing events, people, places, times, and narrators. The novel and story review technique used today can also be applied to the masnavi genre. In this study, Varka and Gülşah masnavi written by Yûsuf-ı Meddâh were examined according to the novel technique. The event, person, place, time, narrator, language and stylistic characteristics of this masnavi are analyzed in detail. The places where the events took place are shown with a diagram. It has been determined that some features that make up the text structure are also seen in modern Turkish literature novels.

Keywords: Varka and Gülşah, masnavi, terms of novel technique, building elements.

*İstanbul Kultur University, Graduate Student, İstanbul. aytugtolu@hotmail.com / ORCID: 0000-0001-5915-2832.

Giriş

14. yüzyıl şairlerinden Yûsuf-ı Meddâh'ın hayatı hakkında çok şey bilinmemekle birlikte *Varka ve Gülşah* adlı eserinin sonundaki Mevlânâ övgüsünden ötürü kendisinin bir Mevlevî olduğu ve Konya bölgesinde yaşadığı tahmin edilmektedir (Kartal 2018). Onun doğumu ve ölümü hakkında tarih ve yer bilgisi mevcut değildir (Eren 2021). Erzincan'da yaşadığı bir olay üzerine *Hâmûşnâme* (699/1300) adlı mesnevisini nazmeder, *Maktel-i Hüseyin*'i Kastamonu'da iken kaleme alır, *Varka ve Gülşah*'ı (743/1342-1343) ise Sivas'ta yazar, gençlik yılları Azerbaycan'da geçtiğinden Azeri edebiyatı sahasında değerlendirilir (Aksoy 2013: 19). *Dâsitân-ı İblis-i Aleyh'il-la'ne* adında başka bir mesnevisi mevcuttur. Kendisinin meddah olduğu bilgisi eserlerine yansıyan meddahlık üslubuyla da doğrulanmaktadır: *Varka ve Gülşah* mesnevisinde her meclisi açıp kapatırken hikâyenin devam edeceğini dinleyicilere bildirir.

Varka ve Gülşah mesnevisi ilk kez Gazneliler döneminde yaşayan Ayyukî tarafından, Farsça olarak kaleme alınmıştır. Bu mesnevi farklı şairler tarafından da yazılmıştır. Mosta Ziyaî ve Azeri şair Mesîhî'nin de aynı isimde yazdıkları mesnevilerin olduğu bilinmektedir (Kanar 2011: 6). *Varka ve Gülşah* mesnevisinin minyatürleri Topkapı Sarayı Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Türkçede bu aşk ve kahramanlık hikâyesi Yûsuf-ı Meddâh tarafından yazılmıştır: Eser, *Varka ve Gülşah* adındaki beşik kertmesi yapılan aynı zamanda amca çocukları olan iki karakterin kavuşma hikâyesi üzerine kuruludur. Eserle ilgili yapılan çalışmalar sınırlıdır. Kazım Köktekin (2007) eseri dil bilimsel açıdan (metin, inceleme, dizin) incelemiştir. Elham Nikoosokhan Sedhgi (2015) hazırladığı tez çalışmasında Ayyuki ile Yûsuf-ı Meddâh'ın *Varka ve Gülşah* mesnevilerini çeşitli veçhelerden karşılaştırmıştır. Mehmet Kanar (2011) *Varka ve Gülşah*'ı günümüz Türkçesine aktararak nesir formunda neşretmiştir. Mesnevi nazım şeklinin nesre çevrilebilmesi şu özelliğinden kaynaklanmaktadır: “*Şahıs kadrosu, zaman, mekân ve hatta anlatıcısıyla mesnevi, kendi kriterlerini oluşturmuş, kendi içinde tutarlılık gösteren edebi bir formdur*” (Ece 2002: 101). Mesnevinin bu özelliklerine dayanılarak bu çalışmada Yûsuf-ı Meddâh'a ait *Varka ve Gülşah* adlı mesnevisinin tahkiye yapısı incelenecektir.¹ Bu inceleme yöntemi roman ve hikâyelerin yapısalcı inceleme esasına dayanmaktadır. Eserin tanıtımı yapıldıktan sonra olay, kişi, yer, zaman, anlatıcı ve bakış açısı, dil ve üslup özellikleri açığa çıkarılacaktır.

¹ İncelenecek olan metin, Kazım Köktekin'in (2007) hazırladığı *Varka ve Gülşah* adlı kitabından alınmıştır.

Tanzimat edebiyatına kadar Divan edebiyatında roman ve hikâyenin yerini mesneviler aldığından yapısalcı inceleme tekniği mesneviler için de kullanılabilir. İkinci Meşrutiyet'e kadar roman ve öykü "hikâye" olarak kabul edilmiş ve "roman" terimi 20. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanmıştır (Gündüz 2009: 764-765). Mesnevi ve roman ilişkisine dair görüşleri incelediği çalışmasında İsmail Kekeç'in vardığı sonuçlardan biri şu şekildedir:

"Ele alınan bu değerlendirmeler ışığında bakıldığında mesnevilerin bir modern anlatı formu olan roman ile ilişkisine dair iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır: İlki, mesnevilerin roman olarak nitelendirilmesi ve bu bağlamda Türk romancılığının daha gerilerden başlatılabileceğinin savunulması; diğeri ise bu iki edebî türün birbirlerinden ayrı türler olduğunun altı çizilerek tahkiye esasına bağlı edebî türlerden biri olan mesnevilere bir modern anlatı türü olan romana dair inceleme yöntem ve terimleriyle yaklaşılması" (Kekeç 2017: 193).

İsmail Kekeç'in tespitinde hareketle mesnevilerin roman inceleme tekniğine göre incelenebileceği ve mesnevinin romandan farklı bir tür olsa da edebiyatın evrimsel süreci içinde romana geçişte bir form olarak kabul edilebileceği ifade edilebilir.

Eser Hakkında Genel Bilgiler

Yûsuf-ı Meddâh'ın yazdığı *Varka ve Gülşah* mesnevisi aşk ve kahramanlık temalı bir eserdir. Çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olarak nazmedilmiştir. Bu mesnevi şair tarafından lafzen 1700 beyit olarak ifade edilmiştir:

Biñ yedi yüz beyt ola bu dâstân

İçi tolu dürr cevâhir la'l ü kân (1735)

Mesnevinin yazıldığı yer ve tarih bilgisi yine şair tarafından Sivas şehri ve 743/1342 yılı olarak ifade edilmiştir:

Başladuğ Sivās şehrinde bunı

Kim rebî'ü'l-evvelüñ evvel günü (1737)

Yidi yüz kırk üç yılındadır bu dem

Kim bunuñ târîhine urduğ kadem (1739)

Mesnevilerde genellikle şair son beyitlerden birinde eserin veznini verebilir (Ünver 2017: 430). *Varka ve Gülşah* mesnevisinin -araya serpiştirilen gazeller de dahil- tüm

beyitlerinde aynı vezin kullanılmıştır. Şair, kullandığı vezni son beyitten bir önceki beyitte vermiştir:

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât

Muştafānuñ rûhına vir şalāvāt (1743)

İlk yedi beyit tevhid, sonraki altı beyit ise naattır. 14. beyitte “*Muştafā devrinde bir kavmüñ adı / Zâhir İbn-i Hâyy Benî Şeybe-idi*” dizeleriyle konuya girilmiştir. *Varka ve Gülşah* mesnevisi toplam altı meclis ve başkahramanların birbirlerine söylediği on iki gazelden (Şi'r-i Varka, Şi'r-i Gülşah) müteşekkildir:

El-Meclisü'l-Ülâ (Birinci Meclis) (37-297)

El-Meclisü's -Sânî (İkinci Meclis) (298-592)

El-Mecl sü's -Sâlis (Üçüncü Meclis) (593-896)

El-Meclisü'r-Râbi' (Dördüncü Meclis) (897-1178)

El-Meclisü'l-Hâmis (Beşinci Meclis) (1179-1487)

El-Meclisü's-Sādīs (Altıncı Meclis) (1488-1744)

Hikâyet-i Zengî Gulâm u Varğa-i Pehlevân-ı Cihân (776-801)

Hikâye-yi Melik Muhsin Be-Vilâyet-i Şâm (853-890)

Hikâyet-i Hilâl Şâh Aldayup Varğa'ı Vefât İtdi Gülşâh (1149-1176)

Hikâyet-i Melik Muhsin Şâh Seyre Çıkup Varğa Buluşdı Şâh (1248-1294)

Mu'cizât-ı Hâzret-i Muhammed Muştafâ 'Aleyhi's-Şalātu Ve's-Selâm (1682-1722)

1. Varka ve Gülşah'ın Tahlili

1.1. Olay ve Olay Örgüsü

Olay örgüsü, anlatmaya bağlı edebi türlerin iskeletidir. Forster (1985) olay örgüsünün biçimi ve güzelliği oluşturup onları beslediğini savunmuştur çünkü kişi, yer ve zaman unsurları olay örgüsü içinde yer alır.

Olay örgüsü, metindeki olaylar bütünüdür zaman sırası dikkate alınarak -bazen geriye dönüşler yaşansa da- okuyucuya aktarılmasıdır. *Varka ve Gülşah*, Hz. Muhammed devrinde yaşayan iki âşığın başından geçen olayları konu almaktadır. Bu eserin olay

örgüsünü serim, düğüm ve çözüm bölümlerini belirleyerek inceleyebiliriz. Eserin özeti şu şekildedir:

Mekke'de Hz. Muhammed devrinde yaşayan Zahir İbni Hayy Benî Şeybe adında bir kabilenin Hümam ve Hilal adında iki reisi vardır ve bunlar kardeşlerdir. Hümam'ın Varka ismini verdiği bir oğlu, Hilal'in de Gülşah ismini verdiği bir kızı dünyaya gelir. İki çocuk beşik kertmesi yapılır, beş yaşına gelince ilim ve edep öğrenmeleri için mektebe verilir ve burada birbirlerine âşık olurlar. Yedi yaşına gelince de silah kullanmayı/yiğitliği öğrenmesi için Varka ve Gülşah'a silahşorluk eğitimi verilir. On iki yaşına geldiklerinde kabilenin ileri gelenleri iki âşığın evlendirilmesini isterler ve düğün yapılır. Olayın serim bölümü kahramanların doğumu, tanıtılması ve düğün gecesine kadar anlatılanlardan müteşekkildir. Bu olaylar yaşanırken Hayyu Benî Hayf kabilesinin beyi Benî Amr, Gülşah'ın güzelliğini duyar ve ona âşık olur. Gülşah'ı babasından istemek için yola çıkar ve yoldayken düğün olduğunu duyunca düğünü basıp -gerdek gecesinde- Gülşah'ı kaçıtır.

Düğüm bölümü Gülşah'ın kaçırılmasıyla başlamıştır. Bu beyin altmış bin askerine karşı Varka'nın kabilesinin on iki bin askeri vardır. Varka saldırı planını değiştirir ve düşman kabileye casuslar yollayarak onlar hakkında bilgi toplar. Bir gece Varka, Gülşah'ı kaldığı çadırdan kaçırtarak kurtarır fakat Beni Amr onların peşine düşünce Gülşah onun karşısına çarpışmak için çıkar ve tekrar esir düşer. Daha sonraki çarpışmalarda Beni Amr, Varka'nın babası Hümam'ı şehit eder. Son çarpışmada Varka'nın atının tökezlemesi sonucu Varka da Beni Amr'e esir düşer. Gülşah'ın çevirdiği bir entrikayla Gülşah ve Varka bir gece Beni Amr'ı öldürür ve âşıklar kabilelerine dönerler. Tekrar düğün yapılmak istense de Gülşah'ın annesi süt hakkı ister fakat yetim kalan Varka'nın bunu karşılayacak gücü yoktur. Varka, himayesindeki bir zenci gulam aracılığıyla Yemen şahı dayısına bir mektup yollayarak ondan bu problemin çözülmesi için kendisine yardımcı olmasını ister fakat Varka'ya dayısından cevap gelmez. İşin ilginç tarafı mektup gelmediği gibi gulam da gelmez.

Varka dayısına ulaşmak için yola çıkar ve dayısının düşman bir kabileyle savaştığını yolda öğrenir. Dayısı ona kendisine bir mektup ulaşmadığını bildirir. Düşman kabilenin beyi Melik Anter'dir. Varka dayısına yardım etmek ister ve yiğitliğiyle Melik Anter'i defalarca bozguna uğratar. Savaşmaktan vazgeçen Melik Anter'in kurnaz bir veziri vardır ve o bir entrika planlayarak Melik Anter'i geri çekilme kararından caydırır. Olayların seyrini değiştiren bu entrikayla Varka esir düşer. Varka'nın öldürülmesi için görevlendirilen celladın Varka'nın ölmekten korkmayıp Gülşah'a kavuşamamaktan ötürü yakarışlarına (Şi'r-i Varka/Varka'nın Şiiri adlı gazel) şahit olması onu derinden etkiler. Bu sırada

aralarında bir sohbet başlar ve birbirlerini tanırlar. Bu cellat, Varka'nın dayısına mektubu taşıyan zenci gulamdır; yolda haramilere esir düşmüştür ve efendisine mahcup olmamak için geri dönmez. Gece yarısı zencinin yardımıyla Melik Anter öldürülür ve bu ölüm haberi Varka için dayısına verilecek bir hediyedir. Varka'nın zenciye yönelttiği “*Hiç âşık oldun mu?*” sualine gelen cevap şu şekildedir: Zenci, daha önce efendisinin oğluna âşık olduğunu ve onu tekrar görmek istediğini söylemiştir. Türk edebiyatında modern döneme kadar mesnevilerde aşkın cinsiyetsizliği işlenmiştir. Bu durum modernitenin tekçi anlayışıyla sekteye uğramıştır. Son elli yılda Türk edebiyatında aşkın cinsiyetsizliği Franco Moretti'nin (2005) “bastırılanın geri dönüşü” diye tabir ettiği şekilde eserlere tekrar yansımıştır.

Varka'nın dayısı, Melik Anter'den kazanılan ganimetleri Varka'ya hediye eder ve düzenlenen işret meclislerinin ardından yeğenine refakat etmesi için çok sayıda asker vererek onu uğurlar. Varka'nın mücadelelerle geçen Yemen macerası sırasında Mekke'de birtakım olaylar cereyan eder. Şam ülkesinde Melik Muhsin adında bir hükümdar Gülşah'ın güzelliğini duyarak ona âşık olur, yüklü hediyeler ve askerlerle yola çıkar; amacı Gülşah'ı babasından ister. Hilal, kızını hükümdara vermek istemez çünkü ölen kardeşinin oğluna söz verdiğini söyler. Hilal'in karısı ise aylar geçtiği hâlde Varka'nın gelmediğini söyler. Şam hükümdarının gücü ve zenginliğinden etkilenen Gülşah'ın annesi, Hilal'i ikna etmek için bir entrika planlar. Varka'yı Gülşah'ın öldüğüne inandırmak için bir koyunu öldürüp mezara gömerler. Hükümdarla evlendirilen Gülşah, yola çıkmadan önce bir sırdaşına yüzüğünü vererek bunu Varka'ya teslim etmesini ve yaşadığı bilgisinin bu şekilde ona ulaşmasını ister. Şam'da gerdek gecesinin öncesinde Gülşah bir hançer çıkararak eğer Melik Muhsin kendisine dokunursa intihar edeceğini söyler, Varka'ya olan aşkını açıklar. Bunun üzerine Melik Muhsin Gülşah'ı kız kardeşi olarak kabul edip onun yaşamasını sağlar.

Varka Mekke'ye döndüğünde kabileyi siyahlar giymiş, yas içinde görür. Gülşah'ın öldüğü Varka'ya söylenir ve Varka onun mezarına götürülür. Varka'nın canına kıymaması için üzerinden bütün silahları alınır. Perişanlık içinde kıvranan Varka'nın imdadına Gülşah'ın sırdaşı ulaşarak ona yüzüğü verir ve çevrilen entrikayı anlatır. Varka, mezarı kazar ve bir koyun cesediyle karşılaşır. Bunun üzerine amcasının evinin önüne giderek onlara ağır sözler sarf eder. Varka'nın ikinci yolculuğu da böylece başlamış olur. Varka, yolda kırk kişilik bir harami grubuna rastlar ve onlarla çatışır, çoğunu öldürse de kendisi de yaralı şekilde bir ağacın dibinde bayılır. Bir gün gezintiye çıkan Melik Muhsin ve askerleri onu bu şekilde bulurlar. Varka, bu kişinin hükümdar olduğunu tahmin ederek kendisini bir tacir olarak tanıtır ve yolda haramiler tarafından gasp edildiğini söyler. Melik Muhsin, onu

sarayına getirir; tedavi ettirir. Melik Muhsin de Varka'nın yüzünü Gülşah'ın simasına çok benzetir ve bu durum onda kuşku uyandırır. Melik Muhsin, bu olayı Gülşah'a anlatır. Varka bir gün bakıcı kadın aracılığıyla yüzüğü Gülşah'a iletir. Bakıcı kadına Gülşah'ın akrabası olduğunu söyleyen birinin bu yüzüğü kendisine verdiğini ve bunu Gülşah'a ulaştırmasını istediğini anlatır. Gülşah yüzüğü aldıktan sonra sarayın bahçesinde Varka'yı görür ve bayılır. Âşıkların birbirlerine kavuşmalarına şahit olan Melik Muhsin, bu duruma çok sevinir. Varka'ya yeni libaslar giydirir, onların sergüzeştini dinler. Onlara yatak hazırlatan hükümdar gece yarısı gizlice âşıkları seyreder ve aynı yatakta yatsalar da aralarında şehvete dayalı bir münasebet geçmediğini görür ve bu aşkın cismani olmadığına karar verir. Aylar sonra kabilesini görmek için dönmek isteyen Varka'ya Gülşah engel olur ve Varka bir süre daha burada kalır. Bu süre sonunda Varka kabilesini görmeye gideceğini tekrarladığında Melik Muhsin, onları evlendirmek istediğini ve Varka'nın gitmemesi gerektiğini söylese de Varka bir gulam ile yola çıkar ve Gülşah'ı gözü yaşlı şekilde bırakır. Düğümden çözüm bölümüne geçiş bu yola çıkma hadisesiyle başlar. Yolda Varka, gulamdan atları otlatmasını isteyerek oradan biraz uzaklaşır. Allah'a canını alması için dua eden Varka'nın duası kabul olur ve oracıkta can verir. Bu duruma gulam çok üzülür. Yoldan geçen iki yolcudan yardım isteyerek üçü birlikte Varka'yı gömer. Gulam âşığın mezarı başında bekler. Diğer iki yolcu da Gülşah'a bu ölüm haberini iletir. Melik Muhsin ve Gülşah'la birlikte bir grup insan yola çıkar ve Varka'nın mezarına gelirler. Gülşah, Melik Muhsin'den izin alıp Varka'nın mezarına gider ve yakarır. Bir hançerin sapını mezara saplayan Gülşah, bu hançerin üzerine yatarak canına kıyar. Melik Muhsin, mezarı açtırır ve iki âşığı birbirlerine sarılarak uyuyormuş görünümünde defnettirir, bu mezarın da türbeye dönüştürülmesini sağlar. Bir süre sonra Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve sahabeler bir seferden dönerken Melik Muhsin'in misafiri olurlar. Hz. Peygamber, Melik Muhsin'e neden herkesin siyah giydiğini sorunca Melik Muhsin olanları anlatır. Bunun üzerine âşıkların türbesine giderler. Sahabelerin Hz. Muhammed'den bu iki âşığın dirilmesi için dua etmesini Hz. Peygamber kabul eder. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ömürlerinden on yıl bu âşıklara bağışlarlar. Allah, Hz. Muhammed'in duasını kabul eder ve oradakiler "Amin!" deyince âşıklar mezardan çıkar ve dirilirler. Hz. Muhammed, bu iki âşığın nikahını kıyar. Varka ve Gülşah kırk yıl saadet içinde yaşar.

Metindeki olay, âşıkların birbirine kavuşma mücadelesi üzerine şekillenmiştir. Olay örgüsü bu mesnevide olayların kronolojik şekilde gerçekleşmesi üzerine kurulmuştur. Doğum, ölüm, evlilik, yolculuk, savaş/çarpışma, esir düşme metinde geçen başlıca

olaylardır. Metinde çarpışan ordular İslam ve karşıtlarının savaşını temsil etmiştir. İlk savaşta Benî Amr'ın ordusu İslam karşıtı olarak aktarılmıştır. Bu çarpışmada Hümam'ın ölümü şehitlik olarak ifade edilmiştir. Bu yüzden kişiler başlığı altında görüleceği gibi olayda yer alan kişiler dini mensubiyetlerine göre olumlu ve olumsuz kavramları içerek biçimde sıfatlandırılmıştır. İslam ve şehitlik kriterinin bu çarpışmalarda etkili olmasının şüphesiz bir sebebi vardır: Olaylar Hz. Muhammed devrinde yani İslam'ın doğma ve yayılma devrinde yaşanmaktadır. Bu yüzden çarpışan iki taraf aynı dinden değildir çünkü bu durum din kardeşliğine de zeval getirir. Metnin alt iletilerinden biri de bu olabilir.

Olayı şekillendiren bir unsur da çift kahramanlı aşk mesnevilerinde kahramanlardan birinin diğerinin güzelliğini duyarak ya da “onun resmini görerek” (Ünver 2017: 456) ona âşık olmasıdır. Resme âşık olma motifi Tanzimat ve Cumhuriyet romanlarına hatta Yeşilçam filmlerine bile sirayet etmiştir. Söz konusu motife şu örnek verilebilir: “*Hasan Mellah'ta Cuzella'nın resmini görür görmez Hasan'a tutulması 'buluşu' da Doğu kökenlidir*” (Finn 2020: 35). *Varka ve Gülşah*'ta başkahramanlar için bu durum geçerli olmasa da rakipler için geçerlidir. Benî Amr de Melik Muhsin de Gülşah'ın dillere destan güzelliğini duyarak ona âşık olurlar. İki rakibin Gülşah'a duyduğu aşkın tesiri de kuvveden fiile geçerek birtakım olumsuz olayların cereyan etmesine sebebiyet vererek Gülşah ile Varka'nın kavuşmalarını engeller.

Timuçin Aykanat'ın mesnevilerin ve klasik aşk mesnevilerinin motif yapısını incelediği çalışmasından hareketle *Varka ve Gülşah*'ta olayı biçimlendiren diğer motifler şu şekildedir: İki aşğın beşik kertmesi yapılması “beşik kertmesi”; birlikte silahşorluk eğitimi almaları “eğitim görme”; Varka'nın Benî Amr'den Gülşah'ı kaçırmak için savaşması “mücadele”; Varka'nın hem Yemen'de hem de Benî Amr'e esir düşmesi “hapsedilme”; Varka'nın Melik Muhsin'e kendisini tacir olarak tanıtması “kılık değiştirme”; Varka'nın, Yemen şahı olan dayısına mektup yazması “haberleşme”; Hz. Peygamber'in dua ederek mezardaki iki aşğın dirilmesine vesile olması “olağanüstülük” motifleriyle örtüşmektedir (Aykanat 2012).

Olay örgüsü içinde bazı figürler olayın seyrini değiştirmede kilit role sahiptir. Olayda yer alan mektup, yüzük, koyun gibi varlıklar eylem halkaları arasındaki geçişte önemli birer köprü niteliği görmüştür. Bu objelerin entrikaların şekillenmesinde ve bozulmasında kilit rollere sahip olması günümüz dedektiflik romanlarındaki gibidir.

Olayların seyrini değiştiren etkenlerden biri de entrikalardır. Bu entrikalar bazen âşıkların lehine bazen de aleyhine olabilmektedir. Âşıkların kavuşmalarını sağlayan ve engelleyen başlıca entrikaları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Varka'nın Benî Amr'a esir düştüğünde Gülşah'ın entrikası Varka'nın esaretten kurtulması üzerinedir ve bu entrika Benî Amr'ın öldürülmesiyle âşıkların lehine nihayete erer.
2. Melik Anter'in kurnaz vezirinin entrikası, kazılan çukurlara saklanan askerlerin aniden çıkararak Varka'nın esir alınması üzerine kurularak Varka'nın esir alınmasıyla sonuçlanır.
3. Gülşah'ın annesi onu Melik Muhsin'e vermek için bir koyun cesedini mezara gömer ve Gülşah'ın öldüğünü Varka'ya iletir. Gülşah'ın, sırdaşına bıraktığı yüzüğün Varka'ya ulaşmasıyla bu entrika bozulur.

Yukarıda sıralanan entrikalar dışında engelleyici olaylar da metnin kurgusunda etkili olmuştur. Bu engelleyici olayları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Benî Amr'ın Gülşah'ı kaçırmaması ve Hümam'ı şehit etmesi.
2. Gülşah'ın annesinin Varka'dan süt hakkı istemesi.
3. Varka'nın dayısına mektubu götüren gulamın gaspa uğraması, mektubu ulaştıramaması ve geri dönmemesi.
4. Varka'nın Yemen'e vardığında kendisini bir çarpışma içinde bulması ve dayısının düşmanlarını mağlubiyete uğratarak Yemen'de uzun bir süre geçirmesi.
5. Gülşah'ın Melik Muhsin ile evlendirilmesi.

Varka ve Gülşah'ta her olay önceki olaya bağlı olarak gelişirken daha sonra yaşanacak olayı da tetikler. Rakiplerin mücadelesi ve çevrilen entrikalar yeni bir çatışmanın/mücadelenin başlangıç fişegini atar. Kahramanların mücadelesi ve iki aşığın birbirlerine kavuşmalarına ramak kala yeni engellerin baş göstermesi, okuyucuda olayların gidişatı hakkında merak uyanmasını sağlar. Aynı zamanda olayların nasıl bir nihayete ereceği yönündeki merak olaya dayalı metinlerin en önemli özelliklerinden biridir. Modern edebiyattaki vaka öykülerinde olayların çarpıcı bir sonla bitmesi beklentisi bu mesnevide görülmektedir. Gulamın geri dönmeyerek Melik Anter'in emrine girmesi, Varka'nın Melik Anter'e esir düştüğünde kurtarılmasını sağlar. Engelleyici bir olay olarak düşünülmesi de Şam yolunda Varka'nın yaralanması, onu Melik Muhsin'in bulmasını ve sarayına götürmesini yani Varka'nın Gülşah'la karşılaşmasını sağlamıştır. Kurgunun içindeki bu

ayrıntılar şu yüzden önemli olabilir: Türk-İslam toplumundaki “Şer görülen olayda bir hayır vardır.” ya da “Her şeyde bir hayır vardır.” şeklindeki geleneksel felsefenin, bu mesnevinin kurgusu üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

1.2. Şahıs Kadrosu

Tahkiyeli bir metinde yer ve zaman mefhumuna bağlı olarak olayı biçimlendiren unsur şahıstır. “*Mesnevilerde zaman, mekân ve anlatıcı yanında şahıs kadrosu da tahkiyenin önemli bir birimidir. Bu kadro eserde varılmak istenen hedefe uygun planlanmıştır ve çoğu defa kadronun üstlendiği görevleri önceden tahmin etmek zor değildir. Çünkü karakterler umumiyetle düzdür. Başkahramanların nitelikleri bu kadro sayesinde belirgin ve idealize edilmiştir*” (Ece 2004: 16). Mesnevilerdeki şahıslar tek yönlü özellik göstermekle birlikte şahıslarla ilgili özellikler genel olarak şu şekildedir:

“Klâsik mesnevilerde ‘karakter’lerden değil, ‘tip’lerden söz edilebilir. Bu tür eserlerin kahramanları, Romantizm akımının tesiriyle yazılmış romanlar gibi ya ‘iyi’ ya ‘kötü’dürler. Birbirinden ayrı düşmüş çiftin bir yanında birleşmemeleri için çaba sarf eden engelleyici ‘rakîb’ler; öte yanda, âşıklara yardım eden, onların safında yer alan ‘iyi’ler. Hem iyi hem kötü tarafları olan kahramanlara rastlamak neredeyse imkansızdır. Bu saydığımız iki tip kahramanın dışında bir de ‘ara eleman’ diyebileceğimiz tipler vardır ki, bunlar tamamıyla ‘dekoratif’ karakterde, olayın akışına bir tesiri olmayan, belki manzarayı biraz zenginleştiren, ama olmasa da fark etmeyen tiplerdir” (Köksal 2005: 18).

Tahkiyeli bir metin olan *Varka ve Gülşah* mesnevisinin şahıs kadrosu kalabalık değildir. Bu mesnevide geçen kişiler ve onların kişilik özellikleri şu şekildedir:

Varka: Eserin baş kahramanıdır. Gülşah’a âşıktır ve onun beşik kertmesidir. Varka isminin verilmesi şu beyitte geçer:

Varğa virdiler Hümâm oğluna ad

Çiz adı Gülşâhdı iy hōş-nihād (21)

Varka mektebe gönderilerek ilim, ahlak ve silahşorluk eğitimi alır. Yiğitliğiyle Benî Amr’ı öldürür, Gülşah’ı kurtarır; Yemen şahı dayısına yardımcı olur ve Melik Anter’i öldürür. Varka olağanüstü özellikler taşır. Yemen yolculuğunda karşısına çıkan kırk haraminin otuz ikisini tek başına öldürür:

Ol kavimden otuz ikisin biçer

Ol kalanı pây-dâr olmaz kaçar (1241)

Varka'nın gömülmesi anını aktaran anlatıcı, Varka'yı yiğitliğinden dolayı arslan olarak tabir eder:

Kıldılar defn ol yiğitler arslanın

Toprağıla örtdiler nâzûk tenin (1590)

Gülşah, Varka'nın mezarı başında ağıt yakarken onu yiğitler şahı olarak tanımlar:

Yaluñuz bunda koyup gitme beni

İy yiğitler şâhı terk itme beni (1652)

Varka; âşık, savaşçı ve kahraman bir kişidir. Benî Amr, onun babasını şehit edince Varka yetim kalır. Varka, varlıklı bir kişi değildir, Gülşah'ın annesinin istediğini süt hakkını ilk başta karşılayamamıştır. Varka'nın savaştığı ordular da Müslüman olmayanlardan oluşur, bu yönüyle Varka İslam'ın yayılmasına yardımcı olan bir şahıdır. Aşk uğruna her türlü fedakârlığı gösterir ve canına kıyar. Onun bu âşıklığı mum etrafında dönen pervane misalidir. Kendisine kurulan entrikayı bilmediğinden Gülşah'ın mezarı başında canına kıymaya kalkar:

Varka tartdı hançerin kim kendüzin

Türbe üstinde helâk ide özin (1129)

Çift kahramanlı aşk mesnevilerinde birinci dereceden kişiler her bakımdan erişilmez, ideal kişiler olup bedeni ve ahlaki güzellikleri yanında güçlü cesur ve bilgili kişilerdir (Ünver 2017). Olumlu ve üstün özellikler göstermesinden dolayı Varka ideal bir tiptir ve iyi bir insandır. İdeal bir tip olması hasebiyle destanlardaki gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Aynı zamanda Varka'nın yiğitliği Melik Anter'in veziri ve Melik Muhsin tarafından da zikredilir. Varka, taşıdığı özelliklerle Türk edebiyatındaki "alp tipinden dönüşen gazi tipine" (Kaplan 2001: 112) yaklaşmaktadır. Varka, güvenilir bir kişiliğe sahiptir. Onun dürüstlüğü Melik Muhsin tarafından test edilir ve bu testten yüz akıyla çıkar. Uyanık bir kişiliğe sahiptir; Melik Muhsin'le karşılaştığında kendini bir tacir olarak tanıtır, Gülşah'a yüzüğü ulaştırmak için sarayda çalışan kadına yüzüğü yolda kendisine başka birinin verdiğini söyler.

Gülşah: Gülşah, Hilal'in kızıdır ve Varka'nın beşik kertesidir. Mektebe gönderilir ilim ve edep öğrenir. Varka'dan ayrı düşmemek için onunla silah eğitimi alır. Gülşah yiğit

biridir, savaşçıdır; Benî Amr'ın karşısına çıkararak onunla çarpışır. Arap kabilesinde yaşayan savaşçı Müslüman kadının bu mesnevîde yer alması şairin Türk olmasından kaynaklı kültürel bir ayrıntı olabilir: Türk-İslam toplumunda kadının savaşçı yönü tarihte birçok dönemde öne çıkmıştır. Her ne kadar ataerkil toplum düzeni hüküm sürmüş olsa da bu durum kadının sosyal hayatta güç sahibi olması açısından önemli bir ayrıntıdır. Gülşah, zekiliğiyle Benî Amr'ın Varka tarafından öldürülmesine sebep olacak entrikayı çevirir. Onun bu zekiliği yüzüğünü sırdaşına vererek bunu Varka'ya ulaştırmasını istemesinde de kendini gösterir. Varka'ya duyduğu aşk için canına kıyacağını söyleyerek Melik Muhsin'in kendisiyle gerdeğe girmesini engeller:

Gelme yoĥsa ĥançerile ben seni

Urmazısam ururam uş ben beni (1089)

Varka'nın ölümü üzerine onun mezarı başında canına kıyar. Onun bu cesareti duyduğu aşka bağlılığı açısından önemlidir. Gülşah, Varka'yı bekleyen onun aşkıyla tutuşup kendini kül eden biridir. Gülşah tek yönlü özellikleriyle bir tiptir.

Gülşah sadece zekâsı, yiğitliği ve Varka'ya duyduğu aşkla öne çıkmaz; onun güzelliği dillere destandır, bu yönü idealize edilerek anlatılır. Benî Amr de Melik Muhsin de onu görmeden sadece onun güzelliğini duyarak ona âşık olurlar. Bu güzellik; birçok belanın yaşanmasına, orduların çarpışmasına, Hümmam'ın ölümüne, Varka'nın badireler atlatmasına ve entrikalar çevrilmesine sebep olmuştur. Melik Muhsin'in huzuruna çıkan biri onun bir ay ve huri gibi olduğunu şu beyitlerle ifade ederek Melik Muhsin'in bu güzelliğin etkisi altına girmesini sağlamıştır:

Şāha illā Mekke ilinde didi

Bir kavim vardur Benī Şeybe adı (864)

Bunlaruñ iki re'îsi var-durur

İkisi daĥı ĥarındaşlar-durur (865)

Birinüñ adı Hümām-ı nām-dār

Ol birisinüñ Hilāl-i Şeh-sivār (866)

Ol Hilāle gey arı şāĥib-cemāl

Ėız yerine hūrī virmiş Zü'l-celāl (867)

Ėudretinden virmiş ol Rabbü'l-enām

Ol Hilâle şun'ıla bedr-i tamam (868)

Yokdur ol hürî-şifat mânendi bir

Ĥüsni 'âlemler içinde bî-nazîr (869)

Dünle evden çıkıcağ ol görkebay

Yire inmiş şanasın gökdeki ay (870)

Ķamu 'âlem gökçeği dırnağına

Degmez ola tâ ki bir barmağına (871)

Adı Gülşâh-ı nigâr ol gülşenüñ

Şâh-ı 'âlem lâyıkuñdur ol senüñ (872)

Anca öğdi tâcir anuñ görkini

Görmedin sevdi Melik Muhsin anı (873)

'Âşık oldu bir gönül biñ cân ile

Ter ider tahtını ĥânumân bile (874)

Hümam: Varka'nın babasıdır. Kabile reisidir. Bu yönüyle gücü temsil eder. Oğlunun ahlaklı şekilde yetişmesine önem verdiği için onu mektebe ilim ve edep öğrenmeye yollar, yiğit bir kişi olması için de ona silahşorluk eğitimi aldırır:

Bir şilâh-şüre virür oğlın Hümām

Tâ ki erlik lubın öğrene tamam (49)

Hümam kabile reisi olan kardeşi Hilal ile iyi anlaşır. Bu anlaşmanın bir göstergesi de birbirinin çocuklarını beşik kertmesi yapmalarıdır. Hümam'ın bir diğer özelliği de zeki olmasıdır. Altmış bin askeri olan Benî Amr'e, Varka saldırmak istediğinde Hümam onu durdurur ve kendilerinin on iki bin askeri olduğunu hatırlatır. Benî Amr'ın ordusuna casuslar yollanmasını sağlar. Hümam fedakâr bir baba ve amcadır. O, oğlunun Benî Amr'ın karşısına çıkmasını istemez; Benî Amr'ın karşısına kendisi çıkar ve şehit olur:

Ben girem meydâna gel sen fâriğ ol

Virmedi hergiz Hümām oğlına yol (241)

Ol kolu kanlu Benî 'Amr-ı pelîd

VarĶanuñ atasını kıldı şehîd (251)

Hümam, itikadı sağlam bir Müslüman olarak tanıtılır. Anlatıcı tarafından onun bu özelliği şu şekilde ifade edilmiştir:

Kıldı ol kâfir dahı üç hamlesin

Şavdı anı ol Hümâm-ı pāk-dîn (246)

Hümam'ın yaşlılığı ve yiğitliği oğlu Varka tarafından Benî Amr'e şu şekilde ifade edilmiştir:

Benüm atam yaşını sürmişidi

Ömri âhîr vaktine irmişidi (260)

Gerçi kendü sâl-ğurde pîr-idi

Ol yigitlikde cihānda bir idi (261)

Hümam'ın olumlu kişiliği hem anlatıcı hem de olayın içinde yer alan kişiler tarafından yukarıdaki beyitlerde geçtiği şekliyle ifade edilmiştir.

Hilal: Hümam'ın kardeşi, Gülşah'ın babası, Varka'nın amcası ve kabile reisidir. Kişilik olarak zayıf ve çevresindeki insanların etkisine açık biridir. Kızının Varka'yla evlenmesi için çabalasa da eşinin entrika çevirmesine müsaade eder ve bu hilenin gizli kalması şartıyla Gülşah'ın Melik Muhsin ile evlenmesine razı olur. Hilal bu evliliğe verdiği onayla hem kardeşine hem de yeğenine verdiği sözü tutmamıştır. Bu yönüyle engelleyici bir kişidir. Kızının mutsuzluğuna yol açar. Yaptığı hatanın pişmanlığını yaşar, gerçekler ortaya çıktığında Varka'ya karşı mahcup olur.

Benî Amr: Benî Amr, Hayyü Benî Hayf kabilesinin beyidir. Bu kişi Gülşah'ın güzelliğini duyarak ona âşık olur, onu babasından istemek için yola çıktığında onun düğünün yapıldığını duyarak düğünü basar ve kaçıır. Bu olayda Benî Amr bir rakip tipi olarak karşımıza çıkar. Gülşah'ı kaçıır, Hümam'ı şehit eder, Varka'yı esir alır. Olumsuz özelliklere sahiptir. Eserdeki olayı oluşturan çatışmalardan ilkinin Benî Amr bu icraatleriyle şekillendirmiştir. Gülşah'ın aşkı uğrunda ölen ilk kişidir.

Benî Amr ve askerleri anlatıcı tarafından İslam karşıtı olarak gösterilir. Anlatıcı tarafından Benî Amr melun, kirli ve kafir diye zikredilir:

Kim Benî 'Amr-ı pelîdimiş ol gelen

Dün içinde bunlara bu iş kılan

'Askeri altmış biñ er [kâfir] kamu

Yoğıdı anda bir sünnî iy 'amû (77, 78)

Ol la'îne kıldı üç hamle Hümām

Men kıldı hamlesin hoş şād-kām

Kıldı ol kâfir dahı üç hamlesin

Şavdı anı ol Hümām-ı pāk-dīn (245, 246)

Benî Amr'ın Silahtarı: Varka Benî Amr'e esir düştüğünde Benî Amr, Varka'yı öldürmesi için bu silahtarı görevlendirir. Anlatıcı tarafından bu silahtarın korkunçluğu şu beyitte tasvir edilmiştir:

Kan içici kapkara renglüyidi

Didi ilet tiz bunı öldür didi (752)

Hilal'in Karısı: Gülşah'ın annesidir. Engelleyci bir tiptir, sinsî ve entrikacıdır. Gülşah ve Varka'nın kavuşmasına en büyük engeli çıkaran kişidir. Önce Varka'dan süt hakkı ister, sonra Melik Muhsin'in zenginliği karşısında kendini kaybeder ve Hilal'in aklına girerek Varka'ya entrika kurar. Onun mala mülke olan tamahı iki âşğın hayatlarını tersine çevirerek ikisinin de ölümüne yol açar. Onun çevirdiği entrikayı Varka'ya anlatan Gülşah'ın kız arkadaşı tarafından bu kadın olumsuz şekilde betimlenir:

Hile kıldı senüñile ol Hilāl

'Avrat ola nākes ü cāzū 'ikāl (1194)

Melik Muhsin: Şam hükümdarıdır. Gülşah'ın güzelliğini duyarak ona âşık olur. Gülşah'ı ailesinden isteyerek onunla evlenen fakat onun Varka'ya aşkı karşısında bu aşka saygı duyan bir kişidir. Melik Muhsin, bu yüzden gerdeğe girmez ve Gülşah'ı da kız kardeşi olarak kabul ettiğini beyan eder. Gülşah'a o da şehvete dayalı cismanî bir aşk duymaz. Dürüst ve yardımsever biridir: Aldığı yaraların etkisiyle baygın bir şekilde bir ağacın dibinde yatan Varka'yı bulur ve sarayında misafir ederek onu tedavi ettirir. Melik Muhsin'in cömertliği Gülşah'ı istemeye gittiğinde Gülşah'ın kabilesiyle olan ilişki üzerinden şu beyitlerde kendini gösterir:

Her kim anı görmege varurıdı

Çok aña altun gümüñ virürıdı

Ol kavimden kalmadı erkek dişi

Kim bulara kılmadı şâh bahşişi (924, 925)

Melik Muhsin bu mesnevideki en ilginç kişilerden biridir. Rakip olarak sahneye çıkar, onun dürüst kişiliği yardımcı tipe evrilmesini sağlar. En başta rakiptir, Gülşah ile evlenir. Gülşah'ın Varka'ya beslediği aşka saygı duyan Melik Muhsin; Gülşah'ı kız kardeşi, Varka'yı da oğlu olarak kabul eder ve Gülşah'ın Varka ile evlenmesi için çabalar. Nitekim, misafir ettiği Hz. Peygamber'e onların aşkını anlatıp tekrar dirilip Hz. Muhammed tarafından nikahlanmalarının yol açıcısı Melik Muhsin olmuştur. Melik Muhsin'in; Hz. Peygamber'i, halifeleri ve sahabeleri misafir etmesi onu İslam'ın yayılmasına yardımcı olan bir kişi olarak gösterir.

Varka ve Gülşah'ta geçen diğer kişiler hakkında eserde ayrıntılı bilgi verilmez. Diğer kişiler olayların bir anında olaya müdahil olur ve sonra kaybolur. Bu kişiler olayda engelleyici ve yardımcı rollerde bulunsa da figüratifler. Bu kişileri şu şekilde sıralayabiliriz:

Zenci Köle: Varka'nın mektubunu Yemen şahına götürür fakat mektubu ulaştıramadığı için Melik Anter'in hizmetine girer. Varka, Melik Anter'e esir düştüğünde zenci köle ona yardım eder. Mektubu ulaştıramadığından Varka'ya mahcup olmamak için dönmemiştir yani sadık bir kişidir. Aynı zamanda bu kişi âşıktır, efendisinin oğluna âşık olmuştur ve onu göremediği için çok üzülmemektedir.

Selim Şah: Melik Anter ile savaş hâlinindedir, Yemen şahıdır, Varka'nın dayısıdır. İyi ve cömert bir insandır. Varka'nın yardımlarını karşılıksız bırakmaz ve onu mükafatlandırır.

Melik Anter: Kiş ve Bahreyn şahıdır; Selim Şah'ı, Varka savaşa katılınca kadar, bozguna uğratan kişidir, eserde olumsuz olarak tanıtılır. Kararsız ve etkiye açık bir kişiliktir. Varka'dan üst üste yenilgi alınca geri çekilmek istese de vezirinin etkisinde kalır. Onun bu etkiye açık kişilik yapısı Varka tarafından öldürülmesine yol açmıştır.

Melik Anter'in Veziri: Eserde bu vezirin adı geçmez. Melik Anter başı sıkıştıkça ona danışır. Kurnazlığı ve entrikacılığıyla Melik Anter'i etkiler. Çevirdiği bir entrikayla Varka'nın esir düşmesine sebep olur. Engelleyici role sahiptir. Vezirin olumsuz kişiliği şu beyitle okuyuca aksedilir:

'Anterüñ hod bir veziri varıdı

Bir cühüdıdı yüzi merd eridi (570)

Selim Şah'ın Veziri: İsmi zikredilmez. İyi bir kişidir, Varka'ya Selim Şah'ı kurtarması için yardımcı olur. Varka savaşta gereken ihtiyaçları bu vezire bildirir.

Gülşah'ın Kız Arkadaşı: Gülşah'ın sırdaşdır. Olayların seyrini değiştiren yardımcı bir tiptir. Gülşah'ın yüzüğünü Varka'ya ulaştırır ve Gülşah'ın annesinin çevirdiği entrikayı açığa çıkarır. Bunun üzerine Varka tarafından onun kişiliğinin övülmesi şu beyitte görülebilir:

Çün işitdi Varğa ol kızun sözün

Düşdi ayaklarına sürdi yüzün (1196)

Didi şöyle kim beni şād eyledüñ

Göñlümi kayğudan āzād eyledüñ (1197)

Şöyle kim bu dem sevindürdüñ beni

Rahmetile Hâk sevindürsüñ seni (1198)

Cānuma irdüñ meded iy aşl-ı pāk

Sen dimeseñ ben olurıdum helak (1199)

Varka ve Gülşah mesnevisinin çözüm bölümünde Melik Muhsin'e misafir olan Hz. Muhammed, dört halife ve sahabeler vardır. İki aşığın dirilmesi esnasında Cebrail zuhur eder. Olaya bu kişilerin ve Cebrail'in dahil olması dinin edebiyatla olan ilişkisini güçlendirmede önem arz etmektedir. Bu kişilerin âşıkların kavuşmasına yardımcı olması şairlerin aşkı cismani değil ruhani algıladıklarını göstermektedir.

1.3. Zaman

Varka ve Gülşah'ta olayın geçtiği zaman kozmik değildir. Olayın gerçekleştiği yıl bilinmese de tarihteki zaman aralığı bilinmektedir. Olayın yaşandığı zaman ile anlatılma zamanı arasında fark vardır. “*Anlatma zamanı ile vaka zamanı arasındaki mesafe, hikâyenin ritmini de etkiler. Vaka zamanı; kahramanların yaşadığı, olayların meydana geldiği canlı zamandır. Anlatma zamanı ise, hikâyenin anlatılması için belirlenen zamandır. Yani vaka zamanının süresi doğaldır, anlatma zamanını anlatıcı istediği şekilde düzenler*” (Narlı 2002: 96). Bu bağlamda *Varka ve Gülşah*'ta olayların Hz. Muhammed devrinde geçtiği şu beyitlerle verilmektedir:

Muştafâ devrinde bir kavmüñ adı

Zâhir İbn-i Hâyy Benî Şeybe-idi

Mekke ilinde olurdu berrîde

Varmışdı çavı biliş ü yada

Bunlaruñ iki re'îsi varıdı

İkisi dahı karındaşlarıdı (14-16)

Olayın Hz. Peygamber devrinde geçtiğine bir işaret de çözüm bölümünde verilmiştir: Hz. Muhammed, dört halife ve sahabeler bir sefer dönüşü Melik Muhsin'in misafiri olurlar.

Olayın yapılandırılmasında kullanılan zaman unsuru gün ve ay şeklindeki zaman aralıkları/birimleridir. Hilal ile karısı arasında geçen konuşmada gün ve ay gibi zaman kavramlarına rastlarız:

Gitdi kırk günde gelem didi bize

Uş iki ay geçdi şimdi bu söze (949)

Bu beyite göre Varka'nın Yemen yolculuğuna çıkmasının üzerinden iki ay geçmiştir fakat Varka kırk günde geleceğini söyleyerek Mekke'den ayrılmıştır. Kırk ve yedi sayıları ayrıca Türk anlatı geleneğindeki formel sayılara işaret etmektedir. Yine ay kavramına başka beyitlerde rastlarız. Varka ve Gülşah Melik Muhsin'in sarayında altı ay geçirmiştir:

Varğa vü Gülşâh ol ikisi bile

Hōş geçerleridi arılık ile

Söz öküşdür çün ol iki görkebay

Gice gündüz bile oldı altı ay (1459, 1460)

Varka ve Gülşah'ın düğünü yedi gün sürer ve gerdek gecesi Benî Amr tarafından baskın yapılır. Gün ve gece kavramlarına şu beyitlerde rastlarız:

Yedi gün toy u düğün oldı müdām

Kıldılar hep yarağın cümle tamam (73)

Gerekidi gele Gülşâh ol gice

İşit imdi Tangrınıñuñ hükmi nice (74)

Ol düğün içinde Gülşâhı kapam

Hōş murāduma irem öpem қоçam (88)

Geldi leşker çünkü irişdi yakın

Puşıya girdi gice kıldı akın (89)

Gün, gece ve ay gibi zaman kavramlarının kullanıldığı bu mesnevide olay doğrusal bir zaman çizgisinde ilerlemiştir; kesintisiz bir akış değil atlamalı zaman kullanımı tercih edilmiştir. Geriye dönüşler sıkça yaşanmaz. Bazı anlar “şol dem” tamlamasıyla verilir. Bazen kuşluğa değin gibi halk söyleyişleriyle zaman tarif edilir. Her olay bir sonraki olayı tetikleyerek zaman kurgulanır. Anlatıcı bu geçişleri “gece, bir gün, yedi gün, kırk gün, altı ay, imdi” gibi takvimsel birimlerle aktarır. Bu doğrusal zaman akışı içinde şüphesiz boşlukta kalan/atlanan aralıklar da mevcuttur: Gülşah ve Varka'nın doğumundan sonra beş yaşında mektebe başlamalarına ve yedi yaşından on iki yaşına eriştikleri zamana kadar geçen sürelerdeki olaylar verilmez. Bu doğrusal zaman akışındaki kesintilere, sıçramalara ve bu tip geçişlere bu mesnevide sıkça rastlanmaktadır.

Eş zamanlı yaşanan olaylar da anlatıda verilmiştir. Varka'nın Yemen'de geçirdiği savaş dönemi sona ererken o sıralarda Mekke'de yaşanan olayların anlatımına 1100. beyitte geçilir: “*Şāhıla Gülşāhi bunda kıyalum/ İmdi bu kez Varka sözün diyelüm*”. Bu tarz bir anlatımın seçilmesi okuyucudaki merak duygusunu artmasını ve sonra da bu merakın giderilmesini sağlar.

1.4. Mekân

Olay anlatımına dayalı edebî türlerin yapısını oluşturan bir başka unsur da olayların geçtiği mekânlardır. Roman türünün ortaya çıkışından önce varlık gösteren anlatılarda mekân mefhumu şu şekilde işlenmektedir:

“Roman öncesi metinlerde mekân, roman kahramanlarının hayatlarında önemli bir yer işgal etmez. Üzerinde yaşanan ve geçilen veya engel olarak görülen çevresel bir alan olarak karşımıza çıkar. Mekân unsuru, kurguyu diri bir şekilde desteklemekten uzaktır. Genellikle olay ağırlıklı olan roman öncesi türler, sürükleyicilik unsuru çerçevesinde, sanatsal kaygılardan ziyade, etkileycilik unsurunu ön plana alan bir yapıya sahip olduklarından, mekân ve mekânda bulunan nesnelere ve kişiler arasında organik bir ilişkiden söz edilemez” (Şengül 2010: 530).

Mesnevilerde olaylar genellikle şehirler, saraylar, bahçeler, çöller gibi alanlar/mekânlardır. “*Olayların geçtiği yerler çoğunlukla hayalidir. Coğrafi konumu bilinen*

yerler pek azdır. Bu yerler kabaca gösterilir: Çin, Maçın, Hindistan, Türkistan, Medayin, Ermen, Rum (=Anadolu), Mısır ve Yemen gibi. Ülke adları yanında, şehir adları daha da belirsizdir” (Ünver 2017: 455). Bu açıklama şu örnekle güçlendirilebilir:

Vararuz Rûm iline dahı yirden

Ne hâcet kim çıkavuz bunda serden (Ünver 2017: 538)

Zaman ve mekânın birbirinden ayrılmaz mefhumlar olduğu dikkate alınırsa her fiil bir zaman-mekân birlikteliğinde gerçekleşir. Varka ve Gülşah'ın mensubu olduğu kabilenin Mekke'de yaşadığı bildirilir:

Muştafâ devrinde bir kavmüñ adı

Zâhir İbn-i Hâyy Benî Şeybe-idi (14)

Mekke ilinde olurdu berrîde

Varmışdı çavı biliş ü yada (15)

Mekke'de başlayan olaylar Yemen ilinde devam eder. Varka Gülşah'ın annesinin istediği süt hakkını temin etmek için Yemen şahı olan dayısı Selim Şah'ın yanına gider:

Yol Yemen sınırına irdi yakın

Varka zârî kılurıdı turmadın (428)

Gördi kim irdi Yemenden kâfile

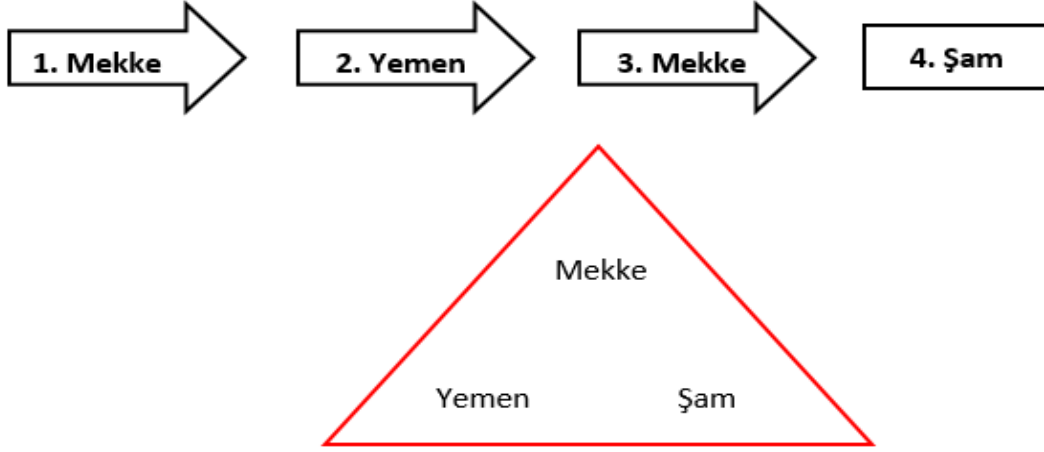
Didi bunlara şorayım ben hele (429)

Varka Yemen'de Melik Anter'i bozguna uğratar ve dayısının kendisine verdiği hediyelerle tekrar kabilesinin yaşadığı Mekke'ye döner. Kendisi Yemen'de iken aleyhinde kurulan entrikanın çözülmesinin ardından Varka Şam'a ulaşmak için yolculuğa çıkar. Olayın gerçekleştiği yer artık Şam'dır:

Gitdügi Şâm ilinüñ serhaddidür

Çün ikindi oldu Varka ne görür (1214)

Mekke'de başlayan olaylar Şam'da sonlanır. Olayda yer alan vilayetler bugünkü Arap coğrafyasındadır. Arap kabilesinde yaşanan bir aşk hikâyesi bu mesnevinin konusu olmasından mütevellit bu vilayetlerde olayların cereyan etmesi kaçınılmazdır. Olayın geçtiği vilayetleri şu şekilde gösterebiliriz:

Tahkiyeli metinlerde mekân olaya uygun şekilde düzenlenir. Aynı şekilde mekânların düzenlenmesi kişilerin ruh hâllerini ve kişiliklerini göstermede de önem arz eder (Aktaş 1991: 145).

Varka ve Gülşah'ta çarpışma sahneleri açık alanlarda gerçekleşir. Onların beş yaşına ulaşınca mektebe verilmesi, çocukken gece aynı evde uyumaları, Varka'nın hesaplaşmak için amcasının evinin önüne gitmesi, Varka'nın Selim Şah'ın sarayında, Melik Muhsin'in sarayında ve kasrında kalması, Benî Amr'ın ve askerlerinin çadırda konaklaması olayların geçtiği mekânlara örnek olarak verilebilir. Kişilerin esir olarak tutulduğu yerler çadırlardır. Bu mekânlar hakkında ayrıntılı tasvirlerle yer verilmemiştir. Ev, çadır, saray, kasır, mektep gibi yer bildiren sözcükler verilmiştir; bunlar kapalı mekânlardır. Melik Muhsin'in kasrına Varka getirildikten sonra bu yerin cennete benzetilerek yüceltilmesi şu biçimde betimlenmiştir:

Ol aradan Varka'ı götürdiler

Pādişāhuñ kaşrına getürdiler (1291)

Ol sarāy içinde bir halyet maķām

Hōş müşerref uçmağa beñzer tamam (1292)

Varka için hōş döşekler şaldılar

Ol zaķımların yudular sildiler (1293)

Olayların geçtiği açık mekânlardan biri yollardır. Zenci kölenin mektup götürürken yolu kesilir, Varka Şam sınırına yaklaştığı sırada yolda Kırk Haramiler tarafından saldırıya

uğrar. Varka'nın yolda karşılaştığı yabancından bir yüzük aldığını söylemesini şu beyitte görürüz:

Bu yüzügi yolda bir kişi baña

Viridi al bunı ilet didi aña (1336)

Olayların geçtiği açık alanlar eserde sıkça zikredilmiştir. Varka, Kırk Haramiler ile çarpıştıktan sonra at sırtında perişan bir hâlde bir çayırıklar çevrili bir ağacın dibine gelir ve orada baygın yatar:

Gitdi ol dün çün şabâh oldı yine

Ol at irdi bir ağacuñ dibine (1245)

Varıdı ağaç dibinde bir bıñar

Yazıydı çevresi hoş merğ-zâr (1246)

Gitmişidi Varkanuñ 'aklı bî-hüş

Ol ağacuñ gölgesinde yatdı hoş (1251)

1.5. Dil ve Üslup

Türk edebiyatında *Varka ve Gülşah* mesnevisini yazan ilk şair Yûsuf-ı Meddâh'tır. Eserde anlaşılır bir dil kullanılmıştır, rahatça anlaşılacak kelimelerden oluşan beyitler mevcuttur. Bu beyitlerden bazıları şu şekildedir:

Bu yüzügi yolda bir kişi baña

Viridi al bunı ilet didi aña (1336)

Tangri adın işidicek 'ışkıla

Getüresiz evvel Allâhı dile (1180)

Ölmedi ol Gülşâh zînhâr ölmedi

Tâzedür ol gül yañağı şolmadı (1191)

Şöyle kim bu dem sevindürdüñ beni

Rahmetile Hâk sevindürsüñ seni (1198)

Koyunı eve getürdi sürüyü

Atdı evine Hilâlüñ al diyü (1204)

Şair; Tangrı-Allah, baş-ser, uçmak-behişt, mektup-name gibi aynı anlama gelen sözcükleri çeşitli beyitlerde kullanmıştır. “Tangrı” ve “uçmak” sözcüklerinin 14. yüzyıl Türk edebiyatında varlığını koruduğu görülmektedir. Bu sözcük seçiminin olay anlatımına başka bir olumlu katkısı da hep aynı sözcükleri kullanmayarak sözcük çeşitliliğinin yakalanmasıdır. Beyti oluşturan her mısra tek başına cümle oluşturacak şekilde tasarlanmış örnekler de bu mesnevide mevcuttur:

Varķaya cerrāhlar tīmār ider

Her gün eksüksüz bular gelir gider (1294)

(Cerrahlar, Varka'yı tedavi eder. Bunlar her gün eksiksiz gelir gider.)

Gürsel Aytaç (1999: 47-48) üslubun yazma tarzı olduğunu, sahibinin kişiliğini yansıttığını savunur. Bu bağlamda *Varka ve Gülşah* mesnevisinde de dizelere yayılan üslup şairin meddahlığından kaynaklı hitabetinin etkisi göstermektedir. Şair, okuyucuya sanki dinleyicilere sesleniyormuş edasıyla söylediği “işit” sözcüğünü sıkça kullanmıştır. Şairin bu fiili seçmesindeki bir etken de onun meddahlık yeteneğinden kaynaklandığını düşündürmektedir. Her meclisi kapanışında Allah izin verirse, ömür yeterse devam edeceğini bildiren günlük konuşmaya yakın ifadeler mevcuttur. Meclisi kapatırken dinleyicilere sonraki meclise tez gelmeleri telkininde bulunulur. Okuyucunun/dinleyicinin dikkatini çekmede bu “işit” sözcüğünün önemi inkâr edilmez. Diyalog aktarımında ise “dedi” fiili sıkça kullanılmıştır:

Didi ol kāfir ki Gülşāhum xanı

Tiz getirüñ bunda göreyim anı (279)

Didiler kim gelmeñüz iy beg niye

Bil ki Gülşāhu virürler Varķaya (84)

Şairin seçtiği anlatıcının olaya müdahale ederek kişiler ve olaylar hakkında yorum yapması onun üslubu açısından önemli bir ayrıntıdır. Bu üslubun ilk hikâye ve roman yazarlarımızdan Ahmet Mithat Efendi’de görüldüğü bilinmektedir. Bu beyitlerde bugünkü anlamıyla pis, lanetli, kafir, temiz yaradılışlı, yiğit, altın taçlı gibi sıfatlar kullanılarak sıfat tamlamaları oluşturulmuş fakat mekânlar için sıfatlar çok az kullanılmıştır. Aşk teması yanında kahramanlık teması bu mesnevide ağır bastığından yiğitlik ve güç söylemini pekiştirmek için kahramanların cümleleri emir kipinde çekimlenmiştir. Aşk teması bu metnin çekirdeğini oluşturduğundan; şair, aşkı şehvet duygusu ve cismaniyetten arındırdığı

için âşıklara çıkarılan engellerde beddualar etmesi de metnin üslup özelliklerini incelemek açısından önemlidir.

Olayı şekillendiren entrikalar, okuyucuda olayın nasıl sonuçlanacağı merakını diri tutmaktadır. Bir sonraki olay halkasında ne olacağının ve olayın nasıl neticelendirileceğinin merakı bu eserin akıcılığı yakalamasını sağlamıştır. Âşık ve maşukun kavuşmasına ramak kala çıkan her engel bu merakı şiddetlendirmektedir. Merak duygusunun zirveye çıktığı anlarda meclis sona erdirilir ve şair “Allah izin verirse” anlatımına başka bir zaman devam edeceğini bildirir.

Betimleme tekniği kişilerin, mekânların ve çeşitli durumların tasvir edilmesinde dilin sağladığı anlatım olanaklarından biridir. Bu mesnevide şairin betimlemeye başvurduğu beyitlerden birinde mekânın cennete benzetilerek şerefendirilmiş bir yer olduğu ifade edilmiştir:

Ol sarây içinde bir halyet maķâm

Hōş müşerref uçmağa beñzer tamam (1292)} betimleme

Şair mesnevisinin sonunda didaktik yönü ağır basan beyitlere yer vermiştir. Bu beyitlerde aşkın yüceliği, edep ve doğru yolun iyiliği, Allah ve peygamber sevgisini dile getirir ve dua eder:

Evliyâ vire saña âb-ı hayât

İki cihânda bulasın sen necat (1729)

Evliyâlar ulusı kûtb-ı cihân

Mevlânâdur mest-i hazret bî-gümân (1730)

Kim bu dervîşi du ‘âyıla aña

Rahmet itsün Tañgrı lutfından aña (1741)

Yâ ilâhî cümle imân ehline

Rahmet eyle bakma yavuz fi‘line (1742)

Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilât

Muştafânuñ rûhına vir şalāvât (1743)

1.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Tahkiyeli metinlerde olayı okuyucuya anlatan varlık yazar/şair değildir. Çoğu zaman anlatıcı ve sanatçı birbirine karıştırılır. Sanatçı kurguladığı olaya bir anlatıcı seçer. Bu anlatıcı bazen olayın içinden biri iken bazen de olayların dışında kalan biridir. Olayın içinden birinin anlatıcı olduğu ben ve biz öznelinin anlatıcı olarak seçildiği kahraman bakış açısı modern edebiyat eserlerinde görülmektedir. Aydınlanmanın tetiklediği modernleşmeyle bireye yönelmek edebiyatta da etkisini bu bakış açısı üzerinden göstermiştir. Kahraman bakış açısında bireyin (ben) ya da olayı gerçekleştiren (biz) öznenin anlatımı etkilidir: “Birinci tekil şahıs anlatım, kişinin bireyselliğini muhafaza etme arzusunun açık bir ifadesidir” (Moretti 2005: 123). Hülâsa yazar/sanatçı metni yazan kişidir, anlatıcı ise metindeki olayı aktaran varlıktır.

Günümüzde etkisini hâlen sürdüren ve dini dönem Türk edebiyatındaki tahkiyeli metin türlerinde etkin olan anlatıcı üçüncü şahıs anlatıcıdır. “Üçüncü şahıslı kurmaca anlatıcıya ne gerçek hayatta ne de tarih yazımında geçerli olan epistemolojik bir ayrıcalık tanır: Başka insanların iç dünyalarına sınırsız erişim ayrıcalığı” (Felski 2010: 113-114). Bu anlatıcı olayın dışından biri olarak olayları aktarır. İlahi/hâkim bakış açısı olarak bilinen bu tür anlatıcıların etkin olduğu eserlerde anlatıcı kahramanların iç dünyasına kadar her şeye hâkimdir. Gözlemci bir özne gibi sadece kişilerin hareketlerini aktarmaz onların zihninden geçenleri, duygularını, iç dünyalarını da bilir:

“Anlatma yöntemi -bir zamanlar kendisini açık ya da dolaylı hissettirmekten geri durmamış- figür dışı bir anlatıcının varlığını gerektirir. Bu yöntemin karakteristik özelliği, figür olmayan bir anlatıcı ve onu bakış açısı ile oluşturulmasıdır. Bir başka yaklaşımla anlatma, 'anlatıcı' ile ilişkisi en sıkı olan, dolayısıyla teknik kaygıları çok gerektirmeyen yöntemdir. Bu nedenle o, öykülemeli metinlerde başvurulan temel anlatım yöntemlerinin de en eskisidir” (Sazyek 2004: 107).

Varka ve Gülşah'ın anlatıcısı üçüncü şahıstır, olayın dışında konumlandırılmıştır fakat olaylara ve kişilere hâkimdir. Bu tür anlatıcının kullanıldığı metinlerde kimi anlatım tekniklerinin kullanılması da kaçınılmazdır. Hâkim anlatıcının kullanıldığı yerde karakterin “iç monolog”u da okuyucuya aktarılmaktadır. Yaralı Varka, Melik Muhsin ile karşılaştığında onun Şam hükümdarı olabileceğini düşünerek kendisini farklı bir kişi olarak tanıtmayı “düşünür” ve plan dahilinde hükümdarla diyalog kurar. Onun “iç konuşma”sı anlatıcı tarafından şu şekilde aktarılır:

Varğa çün bildi budur sultân-ı Şâm

Kim budur Gülşâha hem-dem şubh u Şâm (1272) } **hâkim bakış açısı**

Didi şimdi bu beni bilürise

Bir içim şu virmeye başum kese (1273) } **iç monolog**

Bunlara didi ki bâzergânidüm

Şehrimüz Bâgdâd-durur geçeridüm (1274)

Üçüncü şahıs anlatıcı, olaylara şahit olmuş bir aracı olarak, olayı görme şansı olmayan okuyucuya/dinleyiciye refakat eder. Bu teknikle okuyucu metinde gerçekleşen olayı anlatıcı aracılığıyla öğrenir. *Varka ve Gülşah* mesnevisinde anlatım tekniği sıkça karşımıza çıkmaktadır. Diyalog ve iç konuşmaların olmadığı beyitlerde anlatım tekniğiyle okuyucuya aktarım yapılır. Varka'nın Yemen'den ayrılmadan evvel Selim Şah ile kurduğu eğlence meclisi, ondan aldığı hediyeler ve uğurlama etkinliği şu şekilde anlatılmıştır:

Varğa ile ol Selîm Şâh-ı Yemen

'İyşe meşgûl-ıdı işit imdi sen (1101) } **anlatım**

Ta'ısından Varğaya destür olur

Pâdişâh gönderüben yoldaş virür (1102) } **anlatım**

Varğayı tayusu toylamış olur

Pâdişâhdan gitmeye destür alur (1103) } **anlatım**

'Anterüñ rahtını vü büngâhını

Varğaya virmişidi külli anı (1104) } **anlatım**

Varka ve Gülşah'ta anlatıcının kullandığı tekniklerinden biri de özetlemedir. Özetleme tekniğinde varlığı bilinen olaylar hakkında tekrara düşmemek için yaşanan olaylar ve kişilerin özellikleri hakkında genel bir bilgilendirme yoluna başvurulur. Uzun mesnevilerde özetleme tekniğinin kullanıma amacı, konuyu okuyucuya tekrar hatırlatmaktır. Varka Yemen'de Gülşah'la bir araya geldiğinde başından geçen olayları (Kırk Haramiler ile çarpışması, Gülşah'ın annesinin entrikası ve Varka'ya yüzüğün ulaştırılarak entrikanın bozulması) anlatmıştır. Onun başından geçen olaylar bu kısma kadar olan çok sayıda beyti kapsamaktadır. Okuyucunun bu olayları bildiği varsayıldığından özetleme tekniği kullanılarak Varka'nın Gülşah'a olan anlatımı birkaç beyitte ne konuştukları hakkında bilgi

verilerek özetlenmiştir. Ayrıca geçmiş olayların şimdiki zamanda özetlendiği bu bölümden geriye dönüş tekniği de görülmektedir. Özetlenen olaylar üzerinden belli bir süre geçmiş olaylardır:

Her ne hîle kılduğın aña Hilâl

Yüzügi virdüğini ol kız 'ıyâl (1421) } **özetleme + geriye dönüş**

Ata binüp Şâm iline gitdügin

Kırk harâmîler ile hem n'itdügil (1422) } **özetleme + geriye dönüş**

Ser-güzeştin hasretin ne kim varın

Didi Gülşâha kamu birin birin (1423) } **özetleme**

Varğa çünkim sözünü kıldı tamâm

Bu kezin Gülşâh başladı kelam (1424)

Didi anası atası fi'lini

Kim nice aldı Melik Muhsin bunu (1425) } **özetleme + geriye dönüş**

Varka ve Gülşah mesnevisinde dikkat çeken bir başka husus olayların sadece anlatıcının anlatımına bağlı kalarak aktarılmamasıdır. Bu tekdüzeliği devre dışı bırakan bir diğer teknik de diyalogdur. Tahkiyeli metinlerde diyalog karakterlerin karşılıklı konuşmasına dayanır. Diyalog tekniği kanalıyla okuyucu, karakterlerin duygu ve düşüncelerinin birinci ağızdan öğrenmiş olur. Doğrudan aktarımın yolu diyalog yöntemiyle açılır. Melik Muhsin'in Mekke'den Şam'a dönme arzusunun onunla Gülşah'ın yakınları arasında geçen şu diyalogdan öğreniriz:

Ben icâzet dilerem sizden bugün

Salânat tahtında kim kılam düğün (1040) } **diyalog**

Bunlar eydür yâ Melik hâtır senüñ

Al revân ol kanda dilerse cānuñ (1041) } **diyalog**

Melik Muhsin'le Şam'a gidecek olan Gülşah, sırdaşı olan kıza Varka'ya ulaştırması için bir yüzük vererek çevrilen entrikaları anlatmasını arzu eder:

Didi Gülşâh ol kıza kim yâ nigâr

Şaklağıl işbu yüzügi zinhar (1046) } **diyalog**

Varkanıñdur bu yüzük gizle haber

Virme bunda gelicek gör ki n'ider (1047) } diyalog

Şöyle kim bir iki gün zārī kıla

Şoñ uci 'ışkı odi sākin ola (1048) } diyalog

Söylemegil tınmağıl nesne aña

Yoħsa şöyle kim beni dāyim aña (1049) } diyalog

'Işk odına yana dün ü gündüzin

Çoma anı kim yitüre kendüzin (1050) } diyalog

'Işka mağlūb olurısa göresin

Gālib olursa yüzügi viresin (1051) } diyalog

Bunlaruñ ol ħilesin bildür aña

Ĥā'in olmağıl emānetdür saña (1052) } diyalog

Ol kız eydür ben sana ħurbān olam

Her ne kim didünse ben anı kılam (1053) } diyalog

James Wood (2013: 18) üçüncü şahıs anlatımın her şeye hâkim olma gayretiyle taraflı davrandığına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda ilahi bakış açısının anlatıcıya tanıdığı “imkânlar”dan biri de anlatıcının olaya müdahalesidir. Daha evvel kişi çözümlemesi yapılan bölümde de görüldü ki bu mesnevide anlatıcı tıpkı Tanzimat romanları ve hikâyelerindeki gibi karakterler arasında taraf tutmuştur. Kararı okuyucunun/dinleyicinin vermesine müsaade etmeyen bir bakış açısidir bu. Klasik Türk edebiyatında anlatının edep kaidelerine uyması ve metnin örnek eser olması motivasyonu bu durumun oluşmasını sağlamış olabilir. Bu mesnevide anlatıcı Benî Amr'ı ve onun kabilesini dinsiz, lanetli, kirli ve olumsuz sıfatlarla tanıtır:

Varıdı bir ħavm bunlara yakın

Cümlesi bī-dīnidi kibr ü la'ın (75)

Beglerinüñ adı hem küfr-i şedīd

Ol begüñ adı Benī 'Amr-ı pelīd (77)

Hümam'ın Benî Amr tarafından öldürülmesini de anlatıcı yine karakterler arasında tarafa tutarak anlatmayı tercih eder:

Ğıldı ol kâfir dahı üç hamlesin

Şavdı anı ol Hümâm-ı pāk-dīn (246)

Kabile ahalsinin Varka'yı unutup Melik Muhsin ile evlenmesini öğütleyen beyitlerde anlatıcı yine kendi yorumuyla olaya müdahale etmekten geri durmamıştır:

Çok öğüt virdi bu resme her biri

'Āşıkā zarrdur öğüt iy serseri (1033)

Kim işitdi 'aşık öğüt alduğın

'Işk eyitmez illā kendü bildüğün (1034)

Anlatıcı her meclisin sonunu Hz. Peygamber için dualar ederek bitirir ve sonraki meclisi yine dualarla açar. Böyle bir yöntem izlenmesi şairin meddahlık özelliğinden kaynaklı olabilir.

Sonuç

Yûsuf-ı Meddâh'ın yazdığı *Varka ve Gülşah* adlı mesnevinin tahkiye yapısı incelenmiş, eserin aşk ve kahramanlık teması üzerine şekillendirilirken çeşitli motifler aracılığıyla olayın katmanlı hâle getirildiği tespit edilmiştir. Olayı tekdüzelikten kurtarmak için şair; mektup, yüzük, koyun gibi varlıklara çözümlenmesi gereken gizemler yüklemiştir. Olay, iki âşığın kavuşmasına ramak kala çıkan engellerin aşılmaya çalışılması şeklinde ilerlemiştir. *Varka ve Gülşah* mesnevisi sonu saadete erişen bir metindir. Olay örgüsünde kopukluklara yer yoktur fakat zamansal boşluklar vardır, doğrusal zaman anlayışı takip edilmiştir. Metinde “şol dem, kuşluğa değin, gün, gece, ay” gibi zaman ifade eden sözcüklere sıkça yer verilmiştir.

Metindeki ana olaya bağlı alt olaylar Mekke, Yemen ve Şam üçgeninde geçmektedir. Mekke'den başlayan olay Şam'da nihayete ermiştir. Savaş, çarpışma ve yolculuk sahneleri açık mekânlarda geçerken diyaloglar genelde kapalı mekânda verilmiştir. Mekânlar hakkında betimleme sınırlı şekilde yapılmıştır. Çadır, saray, kasır kapalı mekânların başında gelmektedir.

Varka ve Gülşah mesnevisinde kişiler tip özelliği göstermektedir: İyiler hep iyiye, kötüler hep kötüdür. Bu karakterler arasında Melik Muhsin en başta rakip olarak belirse de aşka olan saygısı ve dürüst kişiliğinin etkisiyle yardımcı karaktere dönüşmüştür.

Metnin dili sadedir. Bu durumun oluşmasında şairin meddah geleneğini sürdürmesinin etkisi vardır. Tıpkı bir halk meclisinde hikâye anlatıyor gibi şiirini okumuştur. Her meclisi dualarla açıp kapatmıştır. Meddahlık geleneğinin mesnevi nazım şekline olan etkisi eserde kendini göstermiştir. Şair, metnin sonunda öğütlerle eserini bitirmiştir.

İlahi bakış açısıyla oluşturulmuş bu mesnevîde şair kahramanların iç dünyalarına kadar hükmetmiştir. Karakterler arasında taraf tutmuştur. Günümüz romancılığında kullanılan modern bilinç akışı ve gösterme tekniği dışında diyalog, iç konuşma, geriye dönüş, betimleme, anlatma ve özetleme gibi teknikler kullanılarak olay anlatımı güçlendirilmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, Hasan (2013). “Yûsuf Meddah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C. 44), İstanbul: TDV Yayınları, s. 19-20.
- Aktaş, Şerif (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aykanat, Timuçin (2012). “Geleneksel Anlatı Formları Olarak Mesnevîler ve Klâsik Aşk Mesnevîlerinin Motif Yapısı”. *Turkish Studies*, C. 7, S. 4, s. 883-906.
- Aytaç, Gürsel (1999). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Ece, Selami (2002). “Modern Öyküleme Teorileri Açısından Mesnevi”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 20, s. 99-105.
- Ece, Selami (2004). “Mesnevilerde Öyküleme Özellikleri ve Üslup”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 24, s. 11-21.
- Eren, Hulusi (29.07.2021). “Yûsuf-I Meddâh/Yûsufi/Şâzi”. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yusufi-meddah-yusufi>, Erişim Tarihi: 25.10.2021.
- Felski, Rita (2010). *Edebiyat Ne İşe Yarar?*, (Çev. Emine Ayhan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Finn, Robert (2020). *Türk Romanı: İlk Dönem 1872-1900*, (Çev. Tomris Uyar). İstanbul: Everest Yayınları.
- Forster, E. M. (1985). *Roman Sanatı*, (Çev. Ünal Aytür). İstanbul: Adam Yayınları.
- Gündüz, Osman (2009). “Geleneksel Anlatma Formlarından Çağdaş Romana”. *Electronic Turkish Studies*, C. 4, S. 1, s. 763-798.
- Kaplan, Mehmet (2001). *Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kartal, Ahmet (2018). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kekeç, İsmail (2017). “Türk Edebiyatında Mesnevi ve Roman İlişkisine Dair Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, C. 3, s. 186-194.
- Köksal, Mehmet Fatih (2005). “Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahya'nın Şâh u Gedâ Mesnevisi”. *Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları. s. 29-68.
- Köktekin, Kazım (2007). *Yûsuf-ı Meddâh-Varka ve Gülşah*. Ankara: TDK Yayınları.

- Moretti, Franco (2005). *Mucizevi Göstergeler*, (Çev. Zeynep Altok). İstanbul: Metis Yayınları.
- Narlı, Mehmet (2002). "Romanda Zaman ve Mekân Kavramları". *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 7, s. 91-106.
- Nikoosokhan Sedghi, Elham (2015). Ayyuki ile Yusuf-ı Meddah'ın Varka ve Gülşah Mesnevilerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sazyek, Hakan (2004). "Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerinde Bir Sınıflandırma Çalışması". *Folklor/Edebiyat*, S. 37, s. 103-118.
- Şengül, Mehmet Bakır (2010). "Romanda Mekân Kavramı". *Journal of International Social Research*, C. 3, S. 11, s. 528-538.
- Ünver, İsmail (2017). "Mesnevi". *Türk Dili*, Divan Şiiri Özel Sayısı, s. 430-563.
- Wood, James (2013). *Kurmaca Nasıl İşler?* (Çev. Ekin Bodur). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yusûf-ı Meddâh (2011). *Varka ile Gülşah*, (Haz. Mehmet Kanar). İstanbul: Say Yayınları.